

АЛИШОВА ИЗАТ КУЛТАЕВНАНЫН

**«ТЕКТЕШ ЭМЕС ТИЛДЕРДЕГИ ТУУГАНЧЫЛЫК ТЕРМИНДЕРДИН
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» деген
темасына : 10.02.20 -тектештирме - тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил
илими боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына**

ПИКИР

Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык табиятындагы жалпылыктар менен айырмачылыктарды, сөз болуп жаткан атоолорго байланышкан лексикалык бирдиктерди функционалдык-тематикалык топторго бөлүштүрүүдө системалык мамилелердин парадигмасын, ошондой эле тууганчылыкка байланышкан тилдик каражаттардын семантика-функционалдык табиятын изилдөөдөн алынган тыянак-натыйжаларды иштин илимий жаңылыгы катары эсептөөгө болот.

Иштин темасы актуалдуу, кыргыз жана англис тил таанымы үчүн да, салыштырма типология үчүн да өзөк темалардын бири. Көптөгөн эмгектерде тууганчылык терминологияны изилдөөнүн, коомдук-социалдык аспектисине басым жасалгандыгы байкалат. Иштин түзүлүшү алдыга коюлган максат-милдеттерге ылайык калыптанган салт боюнча 3 бапка, киришүү жана корутунду бөлүмдөрүнө, пайдаланылган адабияттардын тизмесине бөлүнүп берилди. Иш көлөмү 168 беттен турган текстти камтыйт, анын соңунда 155 илимий булактын жана сөздүктүн тизмеси берилген.

Кыргыз тил илими жаатында кыргыз тилиндеги тууганчылыкка байланышкан терминдер менен алардын англис тилиндеги функционалдык аналогдору жогоруда саналып өткөн өңүттөрдөн салыштырылып изилденбегендиги изилдөө ишинин актуалдуулугун айгинелейт.

Иштин максаты катары тектеш эмес англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылык терминдердин келип чыгышын, өнүгүшүн, жалпы семантика-структуралык, семантика-функционалдык, стилдик бөтөнчөлүктөрүн салыштырып изилдөө саналат.

Ар кандай булактардан алынган кыргыз жана англис тилдериндеги тууганчылык терминдерди системалаштыруу, этимологиясын аныктоо, жалпылоочу жана айырмалоочу өзгөчөлүктөрүн салыштырып изилдөө, структура-семантикалык иликтөө, лексика-семантикалык, компоненттерди аныктоо жана аларга мүнөздөмө берүү, гетеронимия, гиперонимия жана гипонимия семантикалык кубулуштары менен туугандык терминдердин байланышына илик жүргүзүү изилдөөнүн милдеттери.

Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык, семантика-функционалдык табиятын изилдөөдө тилдик материалдар менен бирге тарыхый-этнографиялык, маданий материалдардын топтолушу, системалаштырылуусу, жана кыргыз жана англис тилдерине тиешелүү факт-материалдарынын ар тараптуу изилдениши автордун жеке салымы болуп эсептелет. Жалпысынан төрт жобо берилген.

Изилдөөнүн объекти, предмети, максаты жана милдеттери ачык-айкын, так жана даана көрсөтүлгөн. Илимий изилдөөдөгү төмөнкү жаңылыктар кандидаттык диссертацияга коюлуучу талаптарга толук жооп берет жана изилдөөнүн жаңылыгы катары эсептелет: Мисалы, Салыштырылып жаткан тилдерде тууганчылык иерархиясы тарыхый, маданий, биосоциалдык факторлор аркылуу аныкталып, ал факторлордун таасири тилдик каражаттар аркылуу чагылдырылган тилдин лексикалык системасынын архаикалык жана туруктуу катмары катары бир катар диахрондук өнүктөгү маселелердин каралышында зарыл материал катары кызмат кылат. Атап айтканда, тилдердин ортосундагы тектештик параметрлерин аныктоодо, фонетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү изилдөөдө тууганчылык байланыштарды туюндурган лексикалык каражаттар өзгөчө ролго ээ экендигин белгилөөгө болот.

Кирешүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максат-милдеттери, иштин илимий жаңылыктары, теориялык жана практикалык маанилери аныкталган, коргоого сунушталган негизги жоболору белгиленген, изилдөө ык-амалдары жана иштин апробациясы маалымдалган.

Диссертациянын негизги тексти көздөлгөн максат-милдеттерине, тутунган теориялык өнүктөргө, топтолгон жана анализден өткөрүлгөн факты материалдардын мүнөзүнө карай үч бөлүмдөргө бөлүп берилген. Демек, жогоруда белгиленгендей, тууганчылык терминдери кайсы гана тил болбосун, анын базистик лексикасына кирген, миңдеген жылдар бою калыптанган тилдик каражаттардын катмарын түзөт. Демек, тилдин лексикалык системасынын архаикалык жана туруктуу катмары катары бир катар диахрондук өнүктөгү маселелердин каралышында зарыл материал катары кызмат кылат. Атап айтканда, тилдердин ортосундагы тектештик параметрлерин аныктоодо, фонетикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү изилдөөдө тууганчылык байланыштарды туюндурган лексикалык каражаттар өзгөчө ролго ээ экендигин белгилөөгө болот. Ошондой болсо дагы тууганчылыкка байланыштуу айрым сөздөр башка тилдик каражаттардай эле пассивдүү лексиканын катарына кирүү менен, акырындап такыр колдонуудан чыгып калуусу да толук ыктымал. Албетте, мындай өзгөрүүлөрдүн келип чыгуу себептерин коомдогу өзгөрүүлөргө, социалдык-экономикалык мүнөздөгү факторлорго байланыштуу экендиги белгиленип жүрөт. Ал эми тектеш жана тектеш эмес тилдердеги тууганчылык лексикасынын салыштырма планда изилдениши өзүнчө өңүт катары эсептелүү менен, мында сөз болуп жаткан тилдик каражаттардын семантика-функционалдык табияты изилдөөгө алынат. Булардын ар бири өз алдынча изилденип, тектеш эмес эки тилдин контекстинде териштирилип, анализден өткөрүлөт, коюлган максат-милдеттерди ишке ашырып, изилдөөдөн алынган илимий натыйжалар аныкталат, булардын негизинде тиешелүү теориялык бүтүмдөр чыгарылып, тиги же бул маселе боюнча диссертанттын жеке пикири билдирилет. Ушулардын баары тектештирме типология багытында диссертанттын камылгасы жетик, теориялык билими терең жана ой өрүшү кенен экендигинен кабар берип турат.

Ар башка типологиялык системаларга тиешелүү болгон англис жана кыргыз тилдериндеги тууганчылыкка байланыштуу атоолордун семантика-структуралык, семантика-функционалдык табиятын изилдөөдө тилдик материалдар менен бирге тарыхый-этнографиялык, маданий материалдардын топтолушу, системалаштырылуусу, жана кыргыз жана англис тилдерине тиешелүү факт-материалдарынын ар тараптуу изилдениши автордун жеке салымы болуп эсептелет.

Изилдөөдөн алынган жыйынтык-натыйжалар боюнча эл аралык жана республикалык деңгээлдеги илимий-теориялык, илимий-практикалык конференцияларда жана симпозиумдарда баяндамалар жасалды.

Изилдөөнүн негизги мазмуну 17 илимий макалада чагылдырылып, анын ичинен КРнын Жогорку аттестациялык комиссиясы сунуштаган мезгилдүү басылмаларда 13 макала, РИНЦ системасы аркылуу индекстелүүчү чет элдик журналдарда 4 макала жарык көргөн. Тууганчылык терминдерине экспрессивдүү жана эмоционалдык түс мүнөздүү. Тууганчылык терминдеринин эң көп саны кыргыз тилинде кездешет жана туугандык мамилелердин структурасынын эң кеңири деталдуулугунун көрсөткүчү болуп саналат, бул кыргыз коомунун турмушундагы сакталып калган актуалдуулуктан кабар берет.

Тууганчылык терминдерине экспрессивдүү жана эмоционалдык түс мүнөздүү. Тууганчылык терминдеринин эң көп саны кыргыз тилинде кездешет жана туугандык мамилелердин структурасынын эң кеңири деталдуулугунун көрсөткүчү болуп саналат, бул кыргыз коомунун турмушундагы сакталып калган актуалдуулуктан кабар берет.

Жогоруда каалоо мүнөзүндө айтылган пикирлер иштин жалпы мазмунуна доо кетире албайт. Иш теориялык жактан жогорку деңгелде жана инновациялык жаңы багытта өз алдынча аткарылган, коюлган максатына жеткирилген жана логикалык жактан бүткөрүлгөн оригиналдуу изилдөө катары бааланууга тийиш.

Жыйынтыктап айтканда, 10.02.20 – Тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Тектеш эмес тилдердеги тууганчылык терминдердин өзгөчөлүктөрү (кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында)» аттуу темада жазылган И.К.Алишованын диссертациясы Улуттук аттестация комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берет. Ошондуктан бул ишти коргоого сунуш кылам.

Илимий жетекчиси:
филология илимдеринин доктору, доцент

Академик К.Карасаев атындагы
Бишкек мамлекеттик университетинин
окуу иштер боюнча проректору, проф.м.а.:

Козуев Д.И.

Проф.м.а. Д.И.Козуевдин колун тастыктаймын.

Академик К.Карасаев атындагы
БМУнун илимий катчысы, п.н.к., доцент:

Сейткочоева З.А.

КОМУ ТАСТЫКТАЙМЫН

ПОДПИСЬ ЗАБЕРЯЮ

КАДРЛАР БӨЛҮМҮНүн БАШЧЫСЫ

ЗАВЕДУЮЩИЙ ОТДЕЛОМ КАДРОВ

88 08 29

29